

ΕΡΓΗΣΙΟΥ ΚΟΥΡΤΙΟΥ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΜΕΤΑΦΡΑΖΟΜΕΝΗ ΥΠΟ

Μ. Ε. ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ.

(Συνέχεια· ἴδε προηγούμενον ἀριθμόν).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΑΙ ΠΡΩΤΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑΙ.

- Α'.** Ἡ Κρήτη.—Ἡ πειρατεία ἐν τῷ Αἰγαίῳ.—Τὸ ἔργον τῆς Κρήτης.—Ἡγεμονία τοῦ Μίνως.
- Β'.** Ἡ Φρυγία, ἡ Λυδία καὶ ἡ Τρωάς.—Ὁ λαὸς τῶν Φρυγῶν.—Οἱ Λυδοί.—Τὸ κράτος τῶν Δαρδάνων.—Πέργαμος καὶ Τροία.—Τὸ βασίλειον τοῦ Σιπίλου.
- Γ'.** Ἡ Λυκία.—Ὁ λαὸς τῶν Λυκίων.—Ἡ Τρωάς, ἡ Λυκία καὶ ἡ Κρήτη.—Τὸ ἔργον τῆς Δήλου.
- Δ'.** Οἱ Μινῆες.—Ὁ μῦθος τῶν Ἀργοναυτῶν.—Ἱστορία τῶν Μινῶν τοῦ Ὀρχομενοῦ.
- Ε'.** Οἱ τῶν Θηβῶν ἀπόγονοι τοῦ Κάδμου.—Χαλκίς καὶ Εὐριπός.—Ὁ Κάδμος ἐν Θήβαις.—Ἡ ἀρχὴ τῶν Θηβῶν.
- ΣΤ'.** Αἰολεῖς καὶ Ἀχαιοί.—Οἱ υἱοὶ τοῦ Αἰόλου.—Ἡ φυλὴ τῶν Ἀχαιῶν.—Αἱ παραδόσεις τῶν Ἀχαιῶν.—Πελοπίδαί καὶ Ἀχαιοί.—Τὸ Ἄργος πρὸ τῶν Πελοπιδῶν.—Ἀριεῖς τῶν Πελοπιδῶν.—Ἡγεμονία τῶν Ἀτρεΐδων.—Ὁμοσπονδία τῶν ἐπτὰ ναυτικῶν πόλεων.—Οἱ Πελοπίδαί ἐν Ἄργει.—Ἱστορικὰ ἀποτελέσματα.

Α'.

Ἡ Κρήτη.

Ἐπὶ τῆς θαλάσσης ἀρχεται ἡ ἑλληνικὴ ἱστορία· τὴν ἀρχὴν αὐτῆς σφραγίζουσιν αἱ μεταξὺ τῶν νήσων καὶ τῶν ἀκτῶν κατασταθεῖσαι συγκοινωναί, ἀλλὰ κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον πάντων ἡ ἀταξία καὶ ἡ ἀναρχία ἀνάσσει· διότι, διασκεδασθέντων ἀπαξ τῶν πρώτων φόβων, αὐτὴ ἐκείνη ἡ θάλασσα, ἥς τὰ πρόσγεια μέχρις ἐκείνου μόνον ἄλιεῖς, ἀσχοῦντας τὴν εἰρηνικὴν αὐτῶν βιομηχανίαν, εἶχον ἰδεῖ, ἀπέθνη θεάτρον τῶν βαρβαρωτάτων βιαιοπραγιῶν, αἵτινες μέγα ἥσκουν θάλασσαν παρὰ τοῖς λαοῖς, τοῖς ἄρτι μνηθεῖσι τὴν τέχνην τῆς ναυτιπρίας καὶ σπυροῦσι πρὸς κατάχρησιν τῆς νέας ταύτης δυνάμεως.

Ὁ πειρασμός, ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν τοῦτο, ἦν ἐνταῦθα ἰσχυρότερος ἢ ἐπὶ τῶν ἀκτῶν ἀξένου τινὸς Ὀκεανοῦ. Πράγματι ἐν θαλάσῃ, ἐν ἣ δύνανται τις νὰ διευθύνῃ τὸ σκάφος αὐτοῦ ἀνευ τῆς βοήθειας τῶν ἀστέρων, ἐν ἣ αἱ τῆς ἀκτῆς σχίσματα παρεχούσι πανταχοῦ ἄστυλον, ἐνέδρας καὶ κρυπτήρια, ἐνθα αἱ ἀπρόοπτοι ἐπιθέσεις εὐδοκίμοισι θαυμαστῶς καὶ ἐνθα οἱ ἄρπαγες ἐν ὀλίγαις στιγμαῖς πλουσίαν καταρτίζουσι λίαν, οἱ τοῦ ἀλιπέδου κάτοικοι εἰθίσθησαν νὰ θεωρῶσι τὸ ἔργον τοῦ πειρατοῦ ὡς τὴν φυσικὴν αὐτῶν κλῆσιν. Ἐθεώρουν δὲ τὸ ἔργον τοῦτο τοσοῦτον ὁμολογητόν, ὅσον καὶ τὴν θύραν ἢ τὴν ἀλιεῖαν· διό, ὅσακις ἄγνωστοι ἀπέβαινον πον, ἠρωτῶντο ἀφελῶς, ὡς παρ' Ὀμήρω, εἰ ἦσαν ἔμποροι ἢ πειραταί, περιπετειᾶς θηρεύοντες!

Καὶ ἐνταῦθα δὲ οἱ Φοίνικες ἔδωκαν τὸ παράδειγμα· παρ' αὐτῶν ἐμάνθανον οἱ θεῖοι καὶ νεανίδες, ἀπαγομένοι ἀπὸ τῶν ἀγρῶν, συνίστασαν τὸ ἐπικερδέστατον τῶν ἐμπορευμάτων. Οἱ εἰρηνικώτερον ἔχοντες τὸν χαρακτῆρα ἐκ τῶν κατοικῶν τῶν ἀκτῶν

ἀπομακρύνονται τῆς παραλίας, ἡ πειρατεία καὶ ἡ σωματεμπορία διαδίδεται ἐπὶ μᾶλλον καθ' ὅλας τὰς ἀκτὰς, πόλεμος δὲ πάντων κατὰ πάντων διεξάγεται.

Ἡ ἀρτιγέννητος ζωτικὴ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ δύναμις θύ ἐξηντλεῖτο ἐν τοῖς ἀγῶσι τούτοις, ἀν μὴ ἐν μέσῳ τοῦ χάους τούτου τῶν ἀχαλίνων παθῶν συνεκροτοῦντο κέντρα, δυνηθέντα ν' ἀποβῶσιν ἢ ἀφετηρία νέας πραγμάτων καταστάσεως. Οἱ Φοίνικες δὲν ἠδύναντο ν' ἀναλάβωσι τὸ ἔργον δικαιοδοτῶν καὶ νομοθετῶν· ἡ Τύρος καὶ Σιδὼν ἀπέχον λίαν, οὐδέποτε ἄλλως τε δυνηθεῖσαι ν' ἀποβῶσι πραγματικαὶ μητροπόλεις ὡς πρὸς τὸ ἐμπορικὸν αὐτῶν κράτος. Ὑπῆρχε λοιπὸν χρεῖα κέντρου πλησιετέρου τῷ ἑλληνικῷ κόσμῳ, οὐ νὰ μετεῖχεν ἦδη, αὐτὴ δ' ἀκριβῶς ἦν ἡ θέσις τῆς Κρήτης.

Ἡ νῆσος Κρήτη ἐκτείνεται ὡς εὐρὺ ἐγκάρσιον ἔχμα ἐν τῇ εἰσόδῳ καὶ πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Αἰγαίου, εἶναι δὲ γιγάντειον θαλάσσιον φρούριον, ἐστεμμένον ὑπὸ χιονοσκεπῶν κορυφῶν, ὄρωμένον μέχρι μὲν Καρίας ἀπ' ἑνός, μέχρι Ταινάρου δὲ ἀπ' ἑτέρου, οὐ δὲ αἱ ἐπιμήκεις γραμμαὶ—τοιαύτη ἐμφανίζεται θεωμένη ἀπὸ τῶν μεσημβρινῶν Κυκλάδων—συνιστᾶσιν ἐν τῇ κινουμένῃ εἰκόνι τῆς ἐκ νήσων ἐσπαρμένης θαλάσσης αἰσθητὸν καὶ ἥρομον ὀρίζοντα, εἶναι μικρὰ τις ἰδία ἡπειρος, ἐπαρκοῦσα ἑαυτῇ. Ἐχει τὰς ἀγρίας τῶν ἀλπειῶν τοπιῶν καλλονάς, κοιλάδας, κεκλεισμένας μεταξὺ μεγαλοπρεπῶ κορυφῶν, βλεπουσῶν τὴν Ἀσίαν, τὴν Λιβύην καὶ τὴν Ἑλλάδα. Ἀλλὰ μόνον αἱ ἀρκτικαὶ τῆς Κρήτης ἀκταὶ τυγχάνουσιν εὐορμοί. Πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο οἱ ὄρμοι διαδέχονται ἀλλήλους, αὐτόθι δὲ ὑπῆρχε τὸ ἔσχατον καταφύγιον τῶν πλοίων, ἅτινα, ὡς τὸ τοῦ Ὀδυσέως, καταλαμβάνοντο ἐν τῷ Αἰγαίῳ ὑπὸ τῶν θυελλῶν τοῦ βορρᾶ· καίτοι δὲ ἡ νῆσος ἐνωρὶς ἦδη συνεκωνόνθησε ταῖς μεσημβριναῖς χώραις, ὡς παραδείγματος χάριν ταῖς ἀκταῖς τῆς Λιβύης, διὰ τῶν ἰτανίων ἀλιέων τῆς πορφυρίας, ἐν τούτοις ἡ Κρήτη ἐνεκα τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ ἀρκτικοῦ αὐτῆς ἀλιπέδου μετεῖχε τοσοῦτον τοῦ Αἰγαίου, ὥστε ἡ ἱστορία αὐτῆς δὲν ἠδύνατο διάφορον νὰ λάβῃ φθορᾶν.

Οἱ κάτοικοι τῆς Κρήτης πρὸς τούτοις συνεδέοντο διὰ τῆς καταγωγῆς αὐτῶν πρὸς τὴν οἰκοῦσαν τὴν Ἑλλάδα φυλὴν, ὁ πελαγονικός Ζεὺς δὲ ἠδουρεν ἐπὶ τῶν ὄρεων τῆς νήσου. Ἐν τούτοις χαναναῖοι μετανάσται, ἐκ τῆς Συρίας καὶ τῆς Κάτω Αἰγύπτου ἐλθόντες, ἐνιδρύθησαν ἐν τῇ χώρᾳ ταχύτερον καὶ εἰς ὀμίλους μείζοντες ἢ ἀλλαχοῦ τῶν πελαγονικῶν χωρῶν. Αἱ ἀποικιαὶ αὐτῶν ἀπέθνησαν φρούρια, ὡς δηλοῦται ἐκ τῶν φοινικικῶν ὀνομάτων σπουδαίων πόλεων, οἷαι ἡ Ἰτανός καὶ ὁ Καίρατος, ἡ βραδύτερον Κνωσός. Ἡ νῆσος ἅπασα ἐλάτρευσε τὴν Συρίαν θεόν· ἡ Ἀστάρτη, ὡς βασίλισσα τοῦ οὐρανοῦ, θυρομένη ὑπὸ τῶν τεινῶν τοῦ ἡλίου, ἀπέθνη ἢ Εὐρώπῃ ἐκείνη, ἡτις, ἀπελθοῦσα τῶν λειμῶνων τῆς Σιδωνίς, πρώτη εἶχε δεῖξει τὴν ὁδὸν τῆς νήσου. Τὸ εἶδωλον τοῦ Μολῶχ ἐθερμάνθη, ὅπως ἐν ταῖς πεπυρακτωμέναις ἀγκάλας αὐτοῦ δεχθῆ τὰ θύματα.

Ἐν τούτοις οὐδὲ ἐν Κρήτῃ οἱ Φοίνικες κατῳρθῶσαν ποτε νὰ ἐξώσωσιν ἢ ὑποτάξωσι τοὺς ἀρχαίους κατοίκους. Ἐν τῇ χώρᾳ, ἰδίᾳ δὲ περὶ τὴν Ἰδν, παρῆσαν φυλαὶ αὐτοχθόνων, αἵτινες ἐκάλουν ἑαυτὰς Ἐτεόκρητας ἢ Παλαίκορητας. Ταῖς φυλαῖς ταύταις τῶν αὐτοχθόνων Πελασγῶν προσετέθη ἐπικουρία Ἑλλήνων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, οἵτινες ἀπὸ τῆς Φρυγίας, τῆς πατρίδος αὐτῶν, ἐκόμισαν νέον τοῦ πνεύματος κέντρον. Πληθὺς λαῶν καὶ γλωσσικῶν ἰδιωμάτων συνεκέντρωθη ἐνωρίτα ἐν Κρήτῃ, δυνάμει δὲ τῆς ἀμοιβαίας ἀντιδράσεως καὶ εὐτυχοῦς τινος ἀναμίξεως, εὐνοθεῖσιν ὑπὸ τῶν ἐξαιρετικῶν ὄρων, οὗς συνεδύαζεν ἡ χώρα, ἡτοι τοῦ διαστήματος, τῶν ἀφθόνων πόρων καὶ μετὰ τούτων εὐεργετικῆς τινος μονώσεως, ἡ συσώρευσις αὐτῆ παρὶγαγε τὰς πολλὰς ἐκείνας καὶ ἀνθούσας πόλεις, ὧν ἡ ἀρχὴ ἀπόλλυται ἐν τῷ ζῆφῳ τοῦ παρελθόντος, ἀλλ' αἵτινες ἐδίδωσαν ἐπαρκῶς, ὥστε νὰ καταλίπωσι τὴν ἀνάμνησιν αὐτῶν τῇ εὐρωπαϊκῇ ἱστορίᾳ. Πράγματι δὲ ἡ πρώτη πληροφθορία, ἦν ἔχομεν περὶ τῆς Κρήτης, λαλεῖ ἡμῖν περὶ ἑκατὸν πόλεων αὐτῆς καὶ περὶ τῆς πρωτεύουσας Κνωσοῦ, ἥς ἡ θέσις δεικνύεται ἐκ τῆς παρακειμένης νησίδος Δίας, τῆς Κνωσοῦ, τῆς ἐδρας τῆς κυβερνήσεως τοῦ Μίνως.

Τὸ πρῶτον κράτος, ὅπερ ἡ ἑλληνικὴ ἀρχαίότης εἶδεν ἰδρυθέν, ἦν κράτος ναυτικόν, ὁ πρῶτος δὲ αὐτῆς βασιλεὺς ἦν βασιλεὺς τῆς θαλάσσης. Τὰ ἀρχιπελάγη τοῦ Αἰγαίου, ἅτινα εὐλόγως οἱ ἀρχαῖοι ἐθεώρουν ὡς εὐρὺ πεδῖον ἐρειπίων καὶ αὐτῶς

1) Ὁμήρ. Ὀδυσ. Γ, 73. Θεοκυδ., Α', 5. Ἀριστοτ., Πολιτ., 12, 2, ἐνθα ὁ «ληστρικὸς βίος» ἐκλαμβάνεται ὡς βιοποριστικὸν ἔργον κατὰ τὰ αὐτὰ τῆς θήρας καὶ τῆς γεωργίας.

εἰπεῖν, ὡς ὑπόβαθρα γεφύρας, πεπλεγμένης μεταξύ Ἀσίας καὶ Εὐρώπης καὶ κατεστραμμένης ὑπὸ τῶν κυμάτων, εἶναι μᾶλλον διεσπαρμένα ἢ ὥστε νὰ ἐπιτρέψωσι ταυτόχρονον ὄργανωσιν ἀμοιβαίας πολιτικῆς τινος κοινωνίας. Ἀεῖποτε ἐν τῷ κινήτῳ τούτῳ μικροκόσμῳ παρέστη ἀναγκαῖα ἡ παρέμβασις ξένης τινὸς δυνάμεως εἰς προστασίαν τῶν ἀσθενῶν, τιμωρίαν τῶν ἰσχυρῶν καὶ ἐγκαινισμὸν τῆς βασιλείας τοῦ νόμου.

Τὸ μέγα τοῦτο ἔργον, τὸ πρῶτον τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, συνδέεται τῷ ὀνόματι τοῦ Μίνως. Τούτῳ αἱ μεταγενέστεραι γενεαὶ ἀναφέρουσι τὴν τιμὴν ὅτι πρῶτος ἵδρυσεν ναυτικὴν δύναμιν, ἀφῆρῶσαν εἰς ἄλλον ἢ τὴν δῆωσιν τῶν ἀκτῶν σκοπὸν, οὗτος δὲ εἶναι, ὅς, ἡγεμονεύων τῶν τοῖς Φοινίξι συγκεκριμένων ἀσιατῶν Ἑλλήνων, τῶν ἄλλως λεγομένων Καρῶν, εἰθισμένων νὰ θεωρῶσι τὸ Αἰγαῖον ὡς ἰδίαν κατάκτησιν, ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ ἰδρῦσθωσι τακτικὰ ἔμπορεῖα καὶ νὰ πορίζονται τὸν βίον δι' εἰρηλικῶν ἐργῶν, ἐξώσας τῆς θαλάσσης τοὺς ἀρνηθέντας νὰ ὑποταχθῶσιν. Εὐνόητον ὅτι τούτων ἕνεκεν ἀφ' ἐνὸς μὲν ἡ θαλασσοκρατία τοῦ Μίνως παρεστάθη ὡς ἰδρυθεῖσα ἐπὶ τῆς ἐξώσεως τῶν Καρῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ αὐτοὶ οἱ Κῆρες, ὡς συνδεδεμένοι πρὸς τὴν νέαν τῶν πραγμάτων τάξιν καὶ ἀπομαθόντες τὰς παλαιὰς ἔξεις, ἐθεωρήθησαν ὡς ὁ λαὸς τοῦ Μίνως, ὡς τὰ πληρώματα τῶν στόλων αὐτοῦ, ὡς οἱ πολῖται τοῦ βασιλείου αὐτοῦ. Βλέπομεν τὴν Νάξον καὶ τὰς Κυκλάδας στενῶς συνδεδεμένας πρὸς τὴν Κρήτην· αὐτῶσι τάσσονται σταθεραὶ φρουραὶ καὶ ναυτικοὶ σταθμοὶ, μέλη δὲ τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας ἐγκαθίστανται ὡς ἀντιβασιλεῖς καὶ εἰσπράττουσι παρὰ τῶν ὑπηκόων τοὺς φόρους. Τὰ ἰδρύματα αὐτῶν τούτων τῶν νησιωτῶν, οἵτινες πρὸς νότον ἦσαν οἱ θυρωροὶ τοῦ Αἰγαίου καὶ προεμάχουν τῆς εἰσόδου αὐτοῦ κατὰ τῶν φοινίκων περαιῶν, ἐξετείνοντο μέχρι τοῦ Ἑλλησπόντου, τὴν ἀρκτικὴν πύλιν τοῦ Αἰγαίου. Ὁ κρηὶς ναυτίλος ὑπὸ τὴν ἀργυρινὸν τοῦ βασιλέως αὐτοῦ προστασίαν πορεύεται τὴν ὁδὸν αὐτοῦ· περικάμπτων τὸ ἀκρωτήριον Μαλέαν, χαράσσει νέας διὰ τῆς θαλάσσης ἥττον δὲ πρὸς δυσμᾶς ἀσφαλεῖς ὁδοὺς καὶ προσορμίζεται εἰς τὴν Κρίσαν κατὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Παρνασσοῦ, θαυματουργικῶς ὀδηγούμενος ὑπὸ τοῦ Δελφίνου Ἀπόλλωνος· ἀνακαλύπτονται αἱ ἀκταὶ τῶν δυτικῶν χωρῶν, ἔγγονος τοῦ Μίνως δίδωσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ τῷ κόλπῳ τοῦ Τάραντος, ἐν Σικελίᾳ δὲ ἡ φοινικικὴ πόλις Μακάρα ἀποβαίνει ἑλληνικὴ, ὀνομαζομένη Μινώα. Οὕτως ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης πᾶσαι αἱ χῶραι, αἵτινες ἔχουσι τὸ κλίμα τῶν ἀκτῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν ἑλληνικὴν χλωρίδα καὶ αἵτινες τούτου ἕνεκα ἦσαν ἐξόχως κατάλληλοι εἰς ὑποδοχὴν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἐμφανίζονται ἡμῖν ἠνωμένα εἰς μεγαλοπρεπὲς σύνολον.

Εὐχερῶς διαβλέπει τις ὅτι ἡ Κρήτη τοῦ Μίνως ἐκπροσωπεῖ δραστηρίαν πρὸς τὸν πολιτισμὸν ὦθησιν. Πᾶν ὅτι ἐν τῷ πνεύματι τῶν Ἑλλήνων συνήπιετο πρὸς τὴν ἀξιοσημειώμενον ταύτην ἐποχὴν συνθηροῖσθαι ὑπ' αὐτῶν περὶ τὸ ὄνομα τοῦ Μίνως οὕτω καλῶς, ὥστε δυσχερῶς δύναται τις νὰ διακρίνη διὰ τῆς ὀμίχλης τοῦ μύθου τὸν ἀκριβῆ τύπον ἱστορικοῦ προσώπου. Ἐν τούτοις ὁ Μίνως οὐδαμῶς εἶναι, ὡς τις θεὸς, κοινὸν κτήμα πολλῶν χωρῶν καὶ πλειόνων λαῶν· δὲν εἶναι ἥρωας, ὡς ὁ Ἡρακλῆς, ὅς ἐν διαφορωτάταις χώραις ἀνοίγει τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος· ἀναφέρεται ἡ πατρις αὐτοῦ, ἐκπροσωπεῖ δὲ ὀρισμένην ἐποχὴν, ἧς οἱ χαρακτῆρες συνιστᾶσι σειράν ἀναμφισβητήτων γεγονότων· ὄντως ἀπὸ τοῦ Θεουκιδίδου ἡ σεμνὴ μορφή αὐτοῦ διακαιοῦται νὰ καταλάβῃ ἐκπρεπῆ θέσιν ἐπὶ τοῦ οὐδοῦ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας. Ὁ Μίνως, ὡς πάντες οἱ ἥρωες, παρατείνεται διὰ διαφόρων περιόδων· πράγματι, καίτοι στηρίζει τοὺς πόδας ἐπὶ ἐδάφους, ἐν ᾧ περικλείεται τὸ πελασγικὸν χάος φῦρον μίγδην μετὰ τῶν φοινικικῶν θεσμῶν, διὰ παντὸς τοῦ σώματος αὐτοῦ δεσπόζει τοῦ κατωτέρου τούτου τμήματος· ἐπειδὴ πᾶν ὅτι οἱ Ἑλλήνες ἀποδιδόσι τῷ Μίνῳ αὐτῶν, τῇ βάσει πασῶν τῶν παραδόσεων, δεκτὸν γινόμενον ὑπὸ διανοίας οὕτω κριτικῆς, οἷος ὁ Θεουκιδίδης, σημαίνει πάντοτε ὅτι ἡ Κρήτη ἐκίμυεν ἐξωθεν τὴν τάξιν καὶ τὸ πρὸς τὸ δίκαιον σέβας, ὅτι δὲ ἵδρυσεν πολιτείας καὶ θρησκείας. Ἐν τοῖς μυθικοῖς αὐτοῖς στέρονις ἐβλάστησε τὸ ἠθικὸν ἐκεῖνο συναίσθημα, ὅπερ οὕτω σαφῶς διακρίνει τοὺς Ἑλλήνας ἀπὸ πάντων τῶν λοιπῶν λαῶν¹⁾.

1) Ὁ συγγραφεὺς σημειοῦται ἐνταῦθα τὰ ἑξῆς: «Δὲν δύναμαι ν'»

Ὁ Ζεὺς ἀρχῆθεν ἦδη εἶναι ὁ θεὸς πασῶν τῶν πελασγικῶν χωρῶν, ἀλλ' ἐν Κρήτῃ ἡ λατρεία αὐτοῦ προσέλαβε τὸν ὀριστικὸν αὐτῆς τύπον, δημιουργοῦσα τὰ δόγματα, τοὺς μύθους καὶ τὰ ὑποδέεστερα πρόσωπα, ἅτινα σύμπασα ἡ Ἑλλάς ἀπεδέξατο εἶτα. Παρακολουθοῦμεν τοῖς ἴχνεσι τοῦ Διονύσου καὶ τῆς Ἀριάδνης ἀπὸ τῆς Κνωσοῦ μέχρι τοῦ κέντρου τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, διερχόμενοι διὰ τῆς Νάξου· ἐν Κρήτῃ ἡ Διμήτρα συζεύγνυται τῷ Ἰασίῳ ἐπὶ νεατῆς τριῶν γεωργηθείσης, ἐπὶ τῶν ὄρεων τῆς Δίκτης γεννᾶται ἡ Ἄρτεμις, παρὰ τὸν τάφον τοῦ Μίνως ἐν Σικελίᾳ ἠγείρετο ἱερὸν τῆς Ἀφροδίτης, ὡς δὲ ὁ Μίνως ἐγένετο ὁ πρῶτος βασιλεὺς, ὁ ταῖς Χάρισι θύσας, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀνδρόγεωσ διανοίγει τῷ πυθίῳ θεῷ ἱερὰν διὰ τῆς Ἀττικῆς ὁδόν· οἱ Δελφοὶ ἔλαβον τὸν θεὸν αὐτῶν παρὰ τῶν Κρητῶν, ἐν μέσῳ τῷ Αἰγαίῳ δὲ, ἐν Δίλῳ, ἰδρύεται ἡ ἱερὰ ἐστία τῆς λατρείας τοῦ Ἀπόλλωνος, ὡς ἡ Νάξος ἦν τὸ κέντρον τῆς λατρείας τοῦ Διονύσου καὶ ἡ Πάρος τῆς Διμήτρος.

Τὴν Κρήτην τέλος διηλοῖ ὡς κοιτίδα τῶν τεχνῶν ὁ μῦθος τοῦ Δαιδάλου, τοῦ ἀρχαίου τούτου καὶ σεβαστοῦ διδασκάλου πάντων τῶν ἑλλήνων τεχνιτῶν, τοῦ ἐν τῇ δημοσίᾳ πλατείᾳ τῆς Κνωσοῦ ἰδρυσάντος τὴν ὀρχήστραν τῶν ἱερῶν χορῶν. Οὕτω, καθ' ἃ ὑπὸ πασῶν τῶν παραδόσεων πιστοῦται, ἐν Κρήτῃ τὸ πρῶτον ἐκ κράματος σεσωρευμένων καὶ ἀναμεμιγμένων ἑτερογενῶν στοιχείων καθαριστικὴν τὴν ἐργασία ἐξήγαγε πολιτισμὸν, σεσημασμένον τῇ σφραγίδι τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, αὐτόθι δὲ τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα ἐδειξε τὸ πρῶτον ὅτι ἦν ἰκανῶς ἰσχυρὸν, ὥστε νὰ οἰκειοποιηθῇ τὰς ἐφευρέσεις τῶν Σημιτῶν, ὅπως μεθαρμόσῃ ταύτας κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ παράσχω τέλος τῷ θρησκευτικῷ καὶ πολιτικῷ βίῳ τοῦ ἔθνους τύπους, πιστῶς ἀναπαριστάντας τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ.

B'.

Ἡ Φρυγία, ἡ Λυδία καὶ ἡ Τρωάς.

Ἡ θάλασσα δὲν εἶναι ἡ μόνη ὁδός, δι' ἧς εἰσεχώρησεν ἡ γόνιμος τῆς Ἀνατολῆς ῥοπή. Αἱ χῶραι, ἐν αἷς οἱ Ἕλληνες ἐνιδρύθησαν, ἄπτονται τῆς Ἀσίας δι' εὐρείων ἐπιφανειῶν, αὐτόθι δὲ, ἐν τῇ μεσαζούσῃ ταύτῃ ζώνῃ, ἡ τῶν φυλῶν κρῆσις ἐξετελέσθη οὐχὶ διὰ σειρᾶς μεμονωμένων μεταναστάσεων, ὧν ἡ ἀνάμνησις εὐχερῆστερον διατηρεῖται ἐν τῇ παραδόσει, ἀλλὰ διὰ τῆς μεγάλης κινήσεως τῶν ὁμίρων λαῶν καὶ τῆς ἐπιδρομικῆς πορείας τῶν ἀσιατικῶν κρατῶν.

Τὰ δεσποτικά τῆς Ἀνατολῆς κράτη τόσῳ μᾶλλον ἠσθάνοντο τὴν ἀνάγκην ἐξωτερικῶν αὐξήσεων, ὅσῳ ἑστεροῦντο ἐσωτερικῆς ζωτικῆς δυνάμεως. Πρὸς τούτοις πᾶν κράτος κατέχον μέρος τῆς δυτικῆς Ἀσίας, ἐπόθει εἰς ἀναγκαίαν συμπλήρωσιν τῆς ἡπειρωτικῆς δυνάμεως αὐτοῦ τὴν μεγάλην χερσόνησον, τὴν εἰσχωροῦσαν εἰς τὴν Μεσόγειον, τὴν πολυάνθρωπον, λέγω, Μικρὰν Ἀσίαν.

Ὅτε λοιπὸν κατὰ τὸν δέκατον τρίτον αἰῶνα πρὸ Χριστοῦ οἱ Ἀσσύριοι, ὑπερβάντες τὰς πηγὰς τοῦ Εὐφράτου, προήλασαν εἰς τὴν δυτικὴν χερσόνησον, εὔρον ἐπὶ τοῦ ὑψηλοῦ τοῦ κέντρου ἰσχυρὸν πυρῖνα ἰθαγενῶν λαῶν. Ἦσαν οὗτοι οἱ Φρύγες²⁾. Τὰ λείψανα τῆς γλώσσης αὐτῶν ἐπιτρέπουσι νὰ διδῶμεν παρ' αὐτοῖς διαμέσον τινα ἄλλωσιν μετὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν

ἀπορασίῳ ν' ἀποδελθῶ τὰς ἰδέας τοῦ κ. Max Duncker (*Geschichte des Alterthums*, II², 73, κτλ.) καὶ νὰ θεωρήσω τὸν Μίνωα ὡς προσωποποίησιν τῆς φοινικικῆς ἡγεμονίας καὶ ἀντιπροσώπων τινα τοῦ Βάβυλ-Μέλκαρτ. Ἐπι δλιγώτερον συντάσσομαι: τῇ γνώμῃ αὐτοῦ ὅτι οἱ Ἕλληνες «ἐχάλεσαν Μίνωα εἰς πάντας τοὺς τόπους, ἐν οἷς ἐλατρεύετο ὁ θεὸς οὐτός». Ὁ Μίνως εἶναι ὁ ἀντιπρόσωπος τῶν τελείως ἑλληνικῶν θεσμῶν, ὧν τὰ ἴχνη ἐπὶ μακρὸν παραμένουσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, τούτων δὲ, ὥστε οὐδέποτε ἀπέθθησαν τοῖς Φοινίξι. Ἡβλ. Schömann, *Griech. Alterth.*, I³, 12.—Ἡῶσαι ἀλὶ Μίνωα εἶναι χερσόνησος (*Spratt. Crete*, I, 439).

1) Ὁμίρ. Ἰλ. ε. σ. 592.

2) Περὶ τῶν Φρυγῶν ἴδε O. Abel, ἄρθρ. *Phryges*, ἐν τῇ *Real-Encycl.* τοῦ Pauly, V, σ. 1569—1580. Περὶ τῆς ἀνακλίσεως δὲ τῶν Φρυγῶν μετὰ τῶν σημιτικῶν φυλῶν, τῆς μετὰ τοὺς ἀνακλινοὺς χερσονήσου ἐπελθούσης, ἴδε Deimling, *Leleger*, σ. 16. Stark. *Gaza*.

πρωτογόνων Ἀρίων. Τῷ Διὶ αὐτῶν ἐδίδουσαν τὸ ὄνομα Βαγαίος¹ ἢ Σαβάξιος, παραγόμενον ἀπὸ ῥήματος κοινοῦ τῇ ἰνδικῇ καὶ τῇ ἑλληνικῇ, σημαίνοντος δὲ σέβειν. Εἶχον τὰ αὐτὰ τοῖς Ἕλλησι φωνήεντα, ἀναλόγους δὲ φθορολογικούς νόμους². Ἄλθης ὅτι, κεχωρισμένοι τῆς θαλάσσης, ὑπελείφθησαν τῶν νεωτέρων τοῦ ἀλιπέδου λαῶν ὡς πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἐθεωρήθησαν ὑπὸ τούτων ὡς ἄνθρωποι ἀμβλεῖς τοῦ νοῦν, προωρισμένοι εἰς ὑποδεέστερα ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ κοινωνίᾳ ἔργα. Ἐν τούτοις καὶ οὗτοι ἔσχον ποτὲ μεγαλεῖον καὶ ἀνεξαρτησίαν, κατοπιζόμενα ἐν ταῖς ἐθνικαῖς αὐτῶν παραδόσεσιν. Αἱ παραδόσεις αὗται ἀπαντῶσι κυρίως ἐν τῇ ἀρκτικῇ Φρυγίᾳ περὶ τὰς πηγὰς τοῦ Σαγγαρίου, ὅς, διαγραφῶν μεγάλους ἐλιγμούς, ῥεῖ πρὸς τὸν Πόντον, εἰς ὃν ἐκβάλλει διαρρέων τὴν Βιθυνίαν.

(Ἀκολουθεῖ).

Ο ΑΡΡΙΑΝΟΣ.

(Συνέχεια ἴδε προηγούμενον ἀριθμὸν).

Τὸν σκοπὸν τῆς περὶ Ἀλεξάνδρου συγγραφῆς τοῦ Ἀρριανοῦ μανθάνομεν ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ ἱστορικοῦ¹, ὅστις ὡς τοιοῦτον προέθετο ἵνα παραδῶν ταῖς ἐπερχομένας γενεαῖς τὰς πράξεις τοῦ μεγάλου βασιλέως, ὃν πρῶτιστα πάντων ἀποδέχεται καὶ κρίνει ὡς στρατηγόν. Ἐν δὲ τῷ ἔργῳ τούτῳ προβαίνει ἄνευ ἱστορικοῦ τοῦ ὕψους καλλωπισμοῦ, ἄνευ λεκτικοῦ κόμπου, ἀλλὰ μεθ' ἀπλότητος καὶ σαφηνείας καὶ πρὸ παντὸς μετ' ἀγάπης πρὸς τὴν ἀλήθειαν². Ὅτι δὲ συγχρόνως καὶ ὡς μαθητῆς τοῦ Ἐπικτιῦτου παρηκολούθησεν ὁ Ἀρριανὸς καὶ ἠθικὸν τινα σκοπὸν ἐν τῷ προκειμένῳ συγγράμματι, οὐδαμῶς εἶναι ἄξιον ἀπορίας καὶ θαυμασμοῦ. Λέγει δὲ ἐν τῇ Ἀναβάσει³ ὁ ἱστορικός τὰ ἐξῆς ἐπὶ λέξει: «Τὰ δὲ ἔργα ἐκεῖνα ἐκάκισα ἀληθείας τε ἐνεκα τῆς ἐμῆς καὶ ἅμα ὠφελείας τῆς εἰς ἀνθρώπους, ἐφ' ὅτῳ ὠρμήθησαν οὐδὲ αὐτὸς ἄνευ θεοῦ ἐς τὴνδε τὴν συγγραφὴν», ἐξ ὧν καταφαίνεται ὅτι, συμφῶνως πρὸς τὴν στωϊκὴν τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ διδασκαλίαν, ἐξαίρει καὶ ἐγκωμάζει τὴν εὐφροσύνην ἰδίᾳ ὡς τὴν βᾶσιν πάσης ἀρετῆς⁴, καὶ ἀναγνωρίζει ἐν τοῖς ἀνθρωπίνους ἔργοις ὑψηλότεραν τινὰ ἐπενέργειαν τοῦ θεοῦ⁵, ὅστις προσημαίνει τὴν θέλησιν αὐτοῦ διὰ διαφόρων σημείων, χρῆσμων καὶ οἰωνῶν.

Συγκεκριασιότες τ' ἄνωτέρω εἰρημένα, λαμβάνομεν ὡς πόρισμα, ὅτι ἡ τοῦ Ἀρριανοῦ ποράστασις διακρίνεται διὰ τὸν πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἔρωτα, διὰ τὴν αὐστηροῦν ἀμεροληψίαν, τὴν ἠθικὴν σεμνότητα, τὴν σαφηνείαν καὶ πρὸ πάντων διὰ τὴν βαθεῖαν γνῶσιν τῶν πολεμικῶν πραγμάτων. Ἐνεκα δὲ τῶν ἀρετῶν τούτων δικαίως δύναται νὰ καταταχθῇ ὁ συγγραφεὺς οὗτος εἰθὺς μετὰ τοὺς διακεκριμένους τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος ἱστορικούς, τὸν Ἡρόδοτον, Θουκυδίδην καὶ Ξενοφῶντα. Βεβαίως δὲν ἔχει τὸ ὄξυ πολιτικῶν βλέμμα τοῦ Πολυβίου, οὔτε κατανοεῖ μέγεθος καὶ σύνολον πραγμάτων τούναντιον δὲ παθαίνεται καὶ ἐνθουσιᾷ μᾶλλον ὑπὸ τῶν ἐπὶ μέρος ἀρετῶν τοῦ χαρακτήρος καὶ τῶν κατορθωμάτων τοῦ Ἀλεξάνδρου ἢ ὑπὸ τοῦ μεγέθους τοῦ ἐγχειρήματος, ὃ ἀνέλαθεν ὁ τῆς Ἀσίας κατακτητῆς, ὃν θεωρεῖ μὲν ἀείποτε ὡς διαπρεπεῖν στρατηγόν, δὲν ἐκτιμᾷ ὅμως πρεπόντως ὡς πολιτικόν. Naί μὲν δὲν ἀρνεῖται τὴν σπουδαιότητα τῶν μεγάλων πολιτικῶν ἐπακολουθημάτων, ἄπερ ἐκαρπώθη ἡ δεσποτικὴ Ἀνατολὴ ἐκ τῶν μετὰ τῆς ἐλευθερίας Ἑλλάδος ἐνώσεως αὐτῆς⁶, οὐδὲ λησιμονεῖ νὰ κάμῃ ἔστιν ὅτε μνησίαν τῆς ἀναμορφωτικῆς τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου δράσεως καὶ τῆς σπουδῆς αὐτοῦ πρὸς βελτίωσιν τῶν πολιτευμάτων ἰδίως ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ⁷, τὸν παγκόσμιον ὅμως καὶ ἐκπολιτιστικὸν χαρακτήρα, ὃν ἐνεκόλασεν ὁ Μακεδὼν βασιλεὺς ἐπὶ τῆς κατακτήσεως ἐκείνης, δὲν ἠδυνήθη

εἰ μὴ ἀτελῶς μόνον νὰ κατανοήσῃ καὶ ὁ Ἀρριανός, ὅπως ἀτελῶς ἀντελήφθησαν αὐτοῦ καὶ πάντες οἱ λοιποὶ ἱστοριογράφοι τοῦ Ἀλεξάνδρου. Τὴν ζωηρὰν ἰδιοφυίαν τοῦ παγκοσμίου τούτου πνεύματος πρὸς πᾶν τὸ ὠραῖον, μέγα καὶ ὠφέλιμον, πρὸς δὲ καὶ τὴν σπουδὴν αὐτοῦ πρὸς τὸ συνδέσαι τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν μετὰ τοῦ ἀσιατικοῦ κόσμου, δὲν ἠδυνήθη νὰ κατανοήσῃ ἐπαρκῶς ὁ Ἀρριανός καὶ ἐκτιμᾷ δεινῶς, ὅπως καὶ ἐκ τῶν νεωτέρων ὁ Κούρτιος ἑλλειπῶς πως παρέστησε τὴν ἐξοχὸν ταύτην τοῦ πανελληνίου στρατηλάτου ἀρετῆν. Διότι ἡ ἐκπολιτιστικὴ τε καὶ ἱστορικὴ σημασία τῆς μεγάλης ἐκείνης ἐκστρατείας, ἥτις πρὸς τὸν χαρακτήρα τῆς κατακτῆσεως φέρει καὶ τὴν σφραγίδα τῆς ἐρεῦνης τῶν κατακτωμένων χωρῶν καὶ ἦν προυκάλεσαν σὺν ἄλλοις καὶ λόγοι ὑψίστου ἐπιστημονικοῦ διαφέροντος⁸, ἀποδεικνύεται καὶ διὰ τῶν πολυαριθμῶν καὶ καθ' ἅπασαν τὴν Ἀνατολὴν ἐγκαθιδρυθεισῶν ἀποικιῶν, αἵτινες φέρουσι τὸ ὄνομα τοῦ Ἀλεξάνδρου⁹ καὶ ὧν ἡ ἐπίκαιρος θέσις μεγίστην λίαν ἐπιρροὴν ἐξήσκησε κατὰ τοὺς μεταγενεστέτους χρόνους, δικαιώσασθαι ἅμα καὶ τὴν προορατικὴν δεινότητα καὶ ὀξύνοιαν τοῦ ἱδρυτοῦ αὐτῶν ἀπέδωκεν δὲ σὺν τῷ χρόνῳ αἱ ἀποικίαι αὗται περιδλεπτα, ὡς τὰ πολλὰ, κέντρα, ἐνθα ἐσφύζεν ἑλληνικὸς πολιτισμὸς, ἑλληνικὴ ἐπιστήμη, γράμματα ἑλληνικά. Τρανὸν τῶν λόγων τούτων μαρτύριον ἔστω ἡ ἐν Αἰγύπτῳ ἰδίως Ἀλεξάνδρεια, ἡ συγκεντρώσασθαι τὸν καταπληκτικὸν ἐκεῖνον ἑλληνικὸν πολιτισμὸν.

Ὅρθην καὶ βεβαίαν ἐκτιμῶν τῆς ἐκπολιτιστικῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐν Ἀσίᾳ ἀποστολῆς ματαίως ἀναζητούμεν παρ' Ἀρριανῷ, ὅστις, πόρρω ἀπέχων τῆς πραγματικῆς ἐνὸς Πολυβίου ἱστοριογραφίας, οὐδαμῶς ἐπιζητεῖ ὅπως ἐγκύβητῃ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν τῶν γεγονότων συνάθειαν, καὶ ἀντὶ νὰ ἐξακριβώσῃ τὰ αἰτία, ἐξ ὧν πηγάζουσι τὰ γεγονότα, ἐκφέρει τούναντιον ἀπλῆν τινα καὶ ὡς τὰ πολλὰ ὀρθὴν περὶ τῶν πράξεων τοῦ ἥρωος, περὶ οὗ ἀσχολεῖται, κρίσιν, χωρὶς νὰ συνάψῃ μετ' αὐτῆς ἴδιον χαρακτηρισμὸν καὶ παροστίσῃ ἅμα αὐτὰς ὡς ἀναγκαῖα ἐπακολουθήματα καὶ ἐπιδρασιν προὑπαρξάντων αἰτίων. Ἀρκεῖται δὲ μόνον, ὡς αἱ ἀξιοπιστότερα πηγαὶ καὶ τὰ ψευδέστερα ἔγγραφα μαρτυροῦσιν, εἰς ἀληθῆ περιγραφὴν τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, τῶν τόπων, ἐν οἷς αὗται ἐτελέσθησαν, καὶ τῆς ἱστορικῆς τῶν γεγονότων πορείας.

Δ'.

Περὶ τῆς γλώσσης παρ' Ἀρριανῷ¹⁰.

Ἡ γλώσσα τοῦ Ἀρριανοῦ συμφωνεῖ πληρέστατα πρὸς τὴν σπουδὴν, ἣν ἐπιμελῶς ἐπιδεικνύται ὁ συγγραφεὺς, ὅπως ἀποψύχῃ πάντα περὶ τὴν ἐκφρασὴν ὄγκον, πᾶσαν ὑπερβολὴν καὶ ἱστορικὴν ἐπειδειξίαν καὶ ἀναλάβῃ ὕψος ἀπλούστατον καὶ σαφές, ὅπερ ὅμως καταντᾷ ἔστιν ὅτε λίαν νηφάλιον καὶ δὴ καὶ ξηρόν οὐδὲν ἦττον ὅμως, εὐκαιρίας παρεμπιπτούσης, παρέχει ὁ ἱστορικός τῇ ἐκφράσει αὐτοῦ, διὰ παρεμπλοκῆς λόγων καὶ διηγήσεων, χροιάν τινα δραματικῆς ζωηρότητος, ἥτις συγκαλύπτει πως τὸ μονότονον τῆς ἀληγῆσεως. Ὅτι δὲ ἐκείντο ὁ συγγραφεὺς καὶ βαθμὸν τινα ἱστορικῆς, δυνάμενος νὰ δίδῃ εἰς τὸν λόγον αὐτοῦ ὑψηλότεραν διόγκωσιν καὶ πτῆσιν, ἀποδεικνύει ἡ διημιγορία τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἣν ἀποτείνει πρὸς τοὺς ἐξερεθισθέντας Μακεδόνας¹¹, πολλαχοῦ δὲ πάλιν ἡ ἐκφρασις ἐνέχει ἐλαττωματικόν τι ὄσον ἀφορᾷ εἰς τὴν φυσικὴν ἀπλότητα καὶ τὸ μὴ ἐξεζητημένον τοῦ ὕψους. Ἀλλὰ καὶ αὗται αἱ ἐν τοῖς καθέκαστα περιόδοι, αἵτινες συχνάκις ἀποδαινοῦσιν ἀσυμμέτρως μακροί, στεροῦνται ἐνίοτε ἁρμοικῆς καὶ ρυθμικῆς ἀναλογίας. Ἰχνυ ὅμως πρὸς τὴν τοῦ ξενοφοντείου ὕψους ἀπομίμησιν, ἣν ἐξαίρει ἰδίως ὁ Φώτιος¹², καὶ τοῦτο ὅπως δικαιολογήσῃ βεβαίως (διὰ τὸ ἱστορικός οὗτος ἔλαβε τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ «δευτέρου Ξενοφώντος», δὲν ἀπαντῶσι παρ' Ἀρριανῷ* πολλά. Παρητηρήθη δὲ ὑπ' ἄλλων ἦδη, ὅτι τὸ ὄνομα «δευτέρου Ξενοφώντος», ὃ ἔλαβεν ὁ Ἀρριανός, ἀπεδόθη αὐτῷ μᾶλλον ἐνεκα ταυτότητος κλίσεως ἀμφοτέρων τῶν συγγραφέων, Ξενοφώντος καὶ Ἀρριανοῦ, καὶ τῆς συμφωνίας ἐν τῇ συγγραφικῇ αὐτῶν δράσει, ἡ διότι ὁ Ἀρριανὸς ἀπεμιμήθη ἀποκλειστικῶς τὸν Ξενοφῶντα. Ὅτι δὲ τοῦτο οὕτως ἔχει ἀποδεικνύται καὶ ἐκ τῆς ὁμοιότητος τῶν σχέσεων τῶν ἱστορικῶν τούτων πρὸς τοὺς διδασκάλους αὐτῶν, τοῦ μὲν Ξενοφῶντος πρὸς τὸν Σωκράτη, τοῦ δὲ Ἀρριανοῦ πρὸς τὸν Ἐ-

1) Σχετικῶς πρὸς τὸ ὄνομα Βαγαίος παράβαλε τὸ ζενδικὸν Βάγα καὶ τὸ σλαβωνικὸν Βάγ, σημαίνοντα Θεόν· τὸ σανσκριτικὸν bhaga=εὐδαιμονία.

2) Περὶ τῆς φρυγικῆς γλώσσης ἴδε Lassen, Zeitschrift der deutsch-morgentl. Gesellschaft, X, 369 καὶ ἐξῆς.